

باغ ارغوان

کتابخانه وقفی شیخ الاسلام خویی (۲)

علی صدرايي خویی

چکیده:

بخش دوم از معرفی نسخه‌های خطی کتابخانه وقفی شیخ الاسلام خویی است که در مدرسه نمازی خوی نگهداری می‌شود. مؤلف نخست تاریخچه‌ی از کتابخانه شیخ الاسلام بیان می‌کند؛ سپس از وضعیت کنونی آن و نسخه‌های خطی باقی مانده سخن می‌گوید. آنگاه فهرست نسخه‌های موجود را به ترتیب حروف الفبا می‌آورد. در این مقاله، مشخصات کتاب‌شناختی و ظاهری ۶۸ نسخه خطی آمده است.

کلید واژه:

نسخه‌های خطی، کتابخانه شیخ الاسلام خویی

در بخش قبلی دربارهٔ مدرسهٔ نمازی خوی و بانی آن آیت الله شیخ محمد نمازی و همچنین شیخ الاسلام خویی و خاندانش گزارشی ارائه گردید. در این بخش به معرفی نسخه‌های خطی باقی مانده از کتابخانهٔ ارزشمند شیخ الاسلام خویی می‌پردازیم. شایان ذکر است که همهٔ این نسخه‌ها در مدرسهٔ نمازی خوی نگهداری می‌شود.

کتابخانهٔ شیخ الاسلام خوی

شیخ الاسلام خویی کتابخانهٔ نفیسی داشته که سال‌ها عمر خود را صرف جمع‌آوری نسخه‌های مهم آن نموده بود. بخشی از کتاب‌های این کتابخانه موروثی وی بوده و برخی کتاب‌های وقفی بوده که تولیت آنها با اجداد او بوده و پس از آنها تولیتش به وی رسیده است. شیخ الاسلام کتاب‌های کتابخانه خود را در رمضان سال ۱۲۳۰ هـ. ق وقف کرده و در برگ اول همهٔ آنها به خط خود و فرزندان و وقفنامه‌ای نوشته و در زیر همهٔ آنها مهر زده است. برخی از این وقفنامه‌ها مفصل و برخی کوتاه و مختصر است. نمونه‌ای از وقف‌نامه‌های وی چنین است:

هو. این کتاب مستطاب را وقف شرعی

نمودم به اولاد ذکور خود در هر رتبه که باشند؛ یعنی به اولاد ذکورهم نسلأ بعد نسل، به شرط اینکه موقوف علیه طالب علوم آئی علم کان باشد؛ و تولیت آن را مفوض نمودم به نور چشمی عالم ربانی الشریف الحسینی احمد همشیره‌زاده و دو نفر ولد ذکر حی و هما فتح الله الملقب به آقا و علی نقی ملقب به حاجی. و شرط آخر وقف این است که هر که از غیر موقوف علیهم بخواهد کتب و وقف را ببیند - یعنی انتفاعی از آنها ببرد - باید در نزد یکی از اصحاب وقف استیفای حظ خود نماید و به خارج نبرد. و موقوف علیهم اگر بخواهند از کتب به جای دیگر ببرند، باید به اطلاع همدیگر ببرند و به همدیگر قبض بدهند. و لقد کتب هذا بإذنی و أنا العبد الواقف الأثیم الشریف الحسینی ابراهیم. شهر رمضان ۱۲۳۰.

شیخ الاسلام به دلیل وقف کتاب‌هایش در ماه رمضان آنها را «موقوفات رضانیه» نامیده است.

بعد از وی نیز فرزندان وی از جمله آقا فتح الله کتاب‌هایی را بر این کتابخانه وقف کرده‌اند.

پراکنده شدن کتابخانه شیخ الاسلام

کتابخانهٔ شیخ الاسلام پس از وی

دچار مشکلات گردید؛ از جمله اینکه برخی از نسخه‌های کتابخانه‌اش را با از بین بردن علامت وقف فروختند. ما از تعداد این نسخه‌ها و اینکه به دست چه کسانی این کار انجام گرفته خبر نداریم، ولی در یادداشتی در یکی از این نسخه‌ها در این مورد چنین آمده است:

بود، و لیکن معلوم و مبرهن است که صاحب خط بسیار آدم متدین و امین بوده، از غایت احتیاط توضیحاً مرقوم فرموده‌اند، به خلاف کسی که تولیت آن همه کتب نفیسه را به او سپرده، خط و مهر آن مغفور را حک کرده، در بلاد امصار فروخت؛ و پسرانش هم تبعیت به

دستخط شیخ الاسلام خویی در پشت جلد و ظهر نسخه تفسیر عرائس البیان روزبهان بقلی شیرزای که از کتاب‌های اجداد وی بوده - و دستخط اجدادش در همین صفحه مشهود است - دزدیده شده بود و شیخ الاسلام آن را در استانبول در هنگام مأوریتش پیدا و خریداری کرد.

«از کتب ورثه آقا ابراهیم مرحوم»؛ و در زیر آن مرقوم شده است:
این خط شریف خالی از فائده است؛ زیرا که در ورق ثانی نوشته شده است که من وقف کردم. معلوم است مال ورثه مرحوم مبرور آقا ابراهیم خواهد

پدر کرده و ...^۲ فروخته در وجه قند و جای آغیر و لباس زرین حاشیه مصرف نمودند ...^۳ هم نمی‌پسندند. با وصف اینکه می‌خورد حق تفوق ندارد، اما به چه رحمتی زحمت این کتب که از قطایع ملوک است تحصیل فرمودند و به چه

آسانی ضایع نمودند؟! اله، پروردگارا، هر کسی که به مال وقف خیانت نماید، اسم او را از صفحه روزگار محو فرما! اولادش را به باد فنا بده! ذلیل دنیا و آخرت نما که عبرة للناظرین باشد! یکشنبه ۱۸ شعبان ۱۳۰۸ هـ.^۴

نسخه‌های خطی باقی مانده از کتابخانه شیخ الاسلام

علی‌رغم پراکنده شدن نسخه‌های کتابخانه شیخ الاسلام خویی، از این کتاب‌های گرانقدر تعداد قابل توجهی باقی مانده که بسیار مغتنم هستند. تعداد این نسخه‌ها به ۱۲۵ نسخه می‌رسد و در میان آنها کتاب‌های بسیار با ارزش و نسخه‌های منحصر قابل توجهی وجود دارد. چنانچه ذکر شد، این نسخه‌ها در رمضان ۱۳۳۰ هـ. ق وقف شده و در اول همه آنها وقفنامه و مهر شیخ الاسلام به چشم می‌خورد. این نسخه‌ها هم اکنون در کتابخانه مدرسه نمازی خوی نگهداری می‌شود.

فهرست نسخه‌های موجود از کتابخانه شیخ الاسلام

در اینجا فهرست نسخه‌های باقی مانده از کتابخانه شیخ الاسلام درج می‌گردد. اگر توفیق خدا یاری کند، در نظر است که

کتاب مستقلی برای معرفی این نسخه‌های خطی نفیس تهیه شود و مشخصات تفصیلی نسخه‌ها همراه با نمونه تصاویری، در آن کتاب ذکر گردد.

این فهرست به ترتیب الفبایی عنوان کتاب‌ها تنظیم و بعد از آن به ترتیب، نام کتاب، کتاب‌شناسی کوتاه اثر، نوع خط نسخه، نام کاتب و تاریخ و محل کتابت نسخه و در پایان شماره نسخه ذکر شده است. شایان ذکر است که برخی کتاب‌ها دارای چند نسخه هستند که در این گونه موارد ابتدا نام کتاب و مؤلف آن ذکر و در ذیل آن نسخه‌های آن معرفی شده است. به مسئولان فرهنگی اوقاف و مخصوصاً متولیان فرهنگی شهر خوی و استان آذربایجان غربی پیشنهاد می‌شود که این آثار گرانسنگ را در قالب لوح‌های فشرده عرضه نماید تا محققان از این خوان فرهنگی پربار بهره‌مند شوند.

و سوگمندان باید اعلام کنم که در استان آذربایجان غربی (که بیش از ده شهرستان دارد)، به غیر از شهر خوی، تا کنون نسخه‌های خطی دیگر شهرها شناسایی و معرفی نشده است؛ با وجود آنکه در موزه این شهرستان‌ها و خصوصاً موزه ارومیه ده‌ها نسخه خطی نگهداری می‌شود. امیدوارم که مسئولان فرهنگی گامی در معرفی این آثار

بردارند؛ بعون الله و حسن توفيقه.

پس از توضیحات یاد شده، اینک فهرست نسخه‌های خطی باقی مانده از کتابخانه شیخ الاسلام خوبی درج می‌گردد که عبارتند از:

۱. آکام المرجان فی أحكام الجنان:

اعتقادات، عربی، از قاضی بدرالدین محمد بن تقی الدین دمشقی شبلی حنفی (۷۶۹هـ.ق).

در مجلسی بحث از جایز بودن ازدواج انسان‌ها با جنیان پیش می‌آید و سبب می‌شود که مؤلف درباره جن‌ها به تحقیق پردازد و اخبار و احادیث وارده پیرامون خلقت، کیفیت وجود، وقوع تکلیف و سایر حالات اجنه را در این کتاب در ۱۴۰ باب بحث کند.

نوع خط: نسخ، بی‌ک، بی‌تا، نسخه تزئینی و نفیس (نسخه ش ۲۱۴).

۲. إحقاق الحق و إزهاق الباطل:

اعتقادات، عربی، از قاضی نورالله شوشتری (۱۰۱۹هـ.ق).

نوع خط: نسخ خفی، بی‌ک، ۱۰۷۰هـ.ق در بلده دیپور هند، با حواشی از فتح‌الله بن محمدرضا شریف حسین خوئی با یک مثنوی از وی در حاشیه صفحه ۱۸۲ (نسخه ش ۵۴).

۳. إحياء علوم الدين: اخلاق، عربی، از

ابوحامد محمد غزالی (۵۰۵هـ.ق).

نسخه حاضر شامل ربع اول کتاب است و از آخر افتادگی دارد. نسخ کهن، بی‌ک، بی‌تا، با سرفصل‌های شنگرف، صفحات مجدول (نسخه ش ۳).

نسخه حاضر شامل ربع دوم و از کتاب «آداب الأكل» شروع و به کتاب «أخلاق النبوة» ختم می‌شود. نسخ جلی و ترقیمه کتاب افتاده است. وقفنامه محمود بن محمد بن قوخی حنفی با دستخط وی به سال ۸۶۳هـ.ق، عناوین با خط درشت (نسخه ش ۱۳۹).

نسخه حاضر شامل جزء اول (کتاب العلم و قواعد العقائد) است به ضمیمه مولد النبي ﷺ (یک برگ) به عربی، آغاز: «أبرز المصطفى إلى الوجود في شهر ربيع الأول. فسجد كل ملك و كبر و هلل، و اهتز العرش و قال: قد وُلد الحبيب المفضل. و رقص الكون و كاد من الفرح يتزلزل»، نسخ قدیم، عناوین شنگرف، تملکی به تاریخ ۷۲۲هـ.ق (نسخه ش ۲/۲۰۹).

نسخه حاضر، جلد سوم است. نسخ قدیم، بی‌ک، بی‌تا، عناوین شنگرف (نسخه ش ۳۵۰).

۴. أساس البلاغة: فرهنگ لغت، عربی، از جارالله محمود زمخشری (۵۳۸هـ.ق).

نوع خط: نسخ، عمر بن رمضان السنغر
 کنتی منتصف شعبان ۶۹۸ هـ. ق، صفحه
 اول کتاب را فتح الله بن محمدرضا
 ۱۳۱۴ هـ. ق نوشته که بعداً به آن ملحق
 شده است، عناوین فصول سنگرف
 (نسخه ش ۱۶۲).

۵. إفصاح الکافیة: نحو، عربی، از؟

مؤلف در این کتاب ابتدا اعراب سوره
 مبارکه حمد را بیان کرده است؛ سپس به
 تجزیه و ترکیب کتاب کافیة ابن حاجب
 پرداخته است. مؤلف کتابش را برای پسر
 شیخ احمد بن یوسف السلانیکی به اشاره
 پدرش تألیف کرده است. در کشف الظنون
 در ذیل عنوان کافیة، از کتاب مذکور بدین
 عبارت «افصاح الکافیة لواحد من علماء
 الدولة المرادیة» نام برده است

آغاز: «الحمد لله الذي رفع السموات
 بغير عمد، و خفض الأرض، و نصب
 الجبال بجزم القضاء للعباد».

نوع خط: نسخ، عناوین سنگرف،
 ۱۰۸۳ هـ. ق در مدرسه سلیمان صوباشی
 در قسطنطنیه (نسخه ش ۴۸۰).

۶. الاستبصار فيما اختلف من الأخبار:

حدیث، عربی، از شیخ الطائفه محمد بن
 حسن طوسی (۴۶۰ هـ. ق)

نوع خط: نسخ جلی، جعفر خداداد
 شهرکی ۱۰۷۵ هـ. ق، در حواشی تصحیح

شده است. عناوین ابواب سنگرف، در
 اول تملک حسن شاه بن ملک اسماعیل
 اصطهباناتی که قسمتی از کتاب را پیش
 شیخ صالح بحرانی در جمادی الآخرة
 ۱۰۹۸ هـ. ق سماعاً تصحیح کرده و بعد
 از فوت وی در همان سال بقیه را پیش
 محمد مسیح فسوی تصحیح و آنچه را از
 وی شنیده با لفظ «استادنا» در حواشی نقل
 کرده است (نسخه ش ۲۲۱).

۷. الأوائل: متفرقه، عربی، از ابی هلال

حسن بن عبدالله عسکری (بعد از ۳۹۵).

نوع خط: نسخ، محمد بن رضی الدین
 ابی بکر بن محمد بن صالح الخياط، ۲۵
 محرم ۸۲۸ هـ. ق، اول نسخه تملک
 معین بن محمد مدعو به چلبی، و تملک
 محمد امین الفسوی، و تملک یوسف بن
 عبدالعالی الشهریر بابن الطحال (نسخه
 ش ۴۷۱).

۸. التأویلات (تأویل الآیات): اخلاق،

عربی، از کمال الدین عبدالرزاق بن احمد
 بن ابی الغنایم کاشانی (۷۳۰ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذي جعل مناظر كلامه
 مظاهر حسن صفاته.

نوع خط: نسخ، تحریر قدیم، عناوین
 سنگرف (نسخه ش ۱۷۹)

۹. التبر المسبوك فی نصایح الملوك

(نصیحت نامه): اخلاق، عربی، از: صفی

الدین ابوالحسن علی بن مبارک اربلی
(قرن ۶).

ترجمه عربی رساله نصیحة الملوک
غزالی که اربلی برای اتابک موصل آلب
قتلق (۵۹۵ هـ.ق) ترجمه نموده است.

آغاز: الحمد لله علی إنعامه .. قال
أبو حامد محمد بن محمد غزالی، و هو
یخاطب السلطان محمد بن ملک شاه:
اعلم یا سلطان العالم.

نوع خط: نسخ جلی، بی کا، بی تا، سرلوح
مذهب مرصع با نقش بسمله با جدول مذهب
و مرصع، تمامی صفحات جدول مذهب،
عناوین شنگرف و بعضی موارد مذهب و
قسمتی لاجوردی (نسخه ش ۱۹۳).

۱۰. التبیان فی إعراب القرآن (إملاء ما
من به الرحمن فی إعراب القرآن): علوم
قرآن، عربی، از ابوالبقاء عبدالله بن حسین
عکبری (۶۱۶ هـ.ق).

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، ۹
شعبان ۱۱۱۲ (نسخه ش ۳۸۵).

۱۱. التحفة العلیة والأدب العلمیة:
متفرقه، عربی، از ابو کثیر علی بن حسن
حضرمی مکی شافعی (ق ۱۰).

نسخه مهم و منحصری است در سه
قسمت بدین تفصیل:

قسمت اول: کَشکول شامل حالات
حضرت پیامبر اکرم ﷺ و خلفای راشدین

و حضرت حسن بن علی و حسین بن
علی علیه السلام و حالات برامکه و موضوعات
متفرقه دیگر؛

قسمت دوم: با عنوان «الجزء الثانی من
سرّ العلوم و الدرّ المنظوم» که مصنف در
آن کتاب تأهیل الغریب شمس الدین محمد
بن حسن بن علی نواجی مصری (۸۵۵
هـ.ق) را اقتباس و خلاصه کرده است؛

قسمت سوم: «فصل فی الأغانی»،
در نغمه‌ها و غناهایی که اهل حجاز و
اهل مصر به آن تغنی می‌کنند شامل پنج
نوبت:

در خاتمه نیز اشعار و مدایحی از
معاصرانش و استادانش از شعرای مکه
آورده و نیز اشعار و مدایحی را به همراه
یک مقامه از خودش انشاد کرده که در سال
۹۳۴ هـ.ق از تألیف آن فارغ شده است.

نسخه حاضر نسخه مؤلف بوده و
به دستور مرحوم شیخ جابر فاضلی
خوبی (۱۴۰۱ هـ.ق) نسخه‌ای از روی
آن جهت مرحوم آیت الله العظمی نجفی
مرعشی (۱۴۱۱ هـ.ق) نویسانیده شده
که به شماره ۱۶۴ در کتابخانه آیت الله
مرعشی در قم نگهداری می‌شود.

نوع خط: نسخ، صفحه اول کتیبه با
سرلوح مرصع، تمامی صفحات جدول
شنگرف، عناوین شنگرف و زنگار، در

اول نسخه ابیاتی از عمادالدین یحیی بن ابراهیم بن حجّاف، و در اثنا و اواخر نسخه غزلیاتی از مرحوم محمدرضا بن فتح‌الله بن ابراهیم شریف حسینی خوبی با تخلص رضا به خط خودش (نسخه ش ۲۴۴).

۱۲. التصریح بمضمون التوضیح: نحو، عربی، از شیخ خالد ازهری (۹۰۵ هـ.ق).

نوع خط: نسخ خفی، بی‌کاه، ۲۰ شوال ۱۰۷۷ هـ.ق (نسخه ش ۱۴۲).

۱۳. التعریفات: عربی، از سید شریف علی بن محمد جرجانی (۸۱۶ هـ.ق).

نوع خط: نسخ، مصطفی عبیدالنافع مشهور به علی العمری، جمادی الاولی ۱۱۴۳ هـ.ق (نسخه ش ۴۵۰).

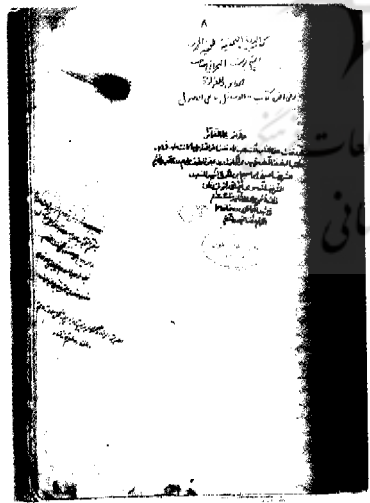
۱۴. ألحان السواجع بین البادی والمراجع: ادبیات، عربی، از صلاح‌الدین خلیل بن ایبک صفدی (۷۴۹ هـ.ق).

مؤلف در این کتاب، مکاتبات و مشاعراتی را که بین او و فضلی هم‌عصرش صورت گرفته، به ترتیب حروف معجم نام‌های صاحبان نامه‌ها جمع‌آوری کرده است.

آغاز: الحمد لله الذی جعل البادی امیراً، و قدر للمراجع أن یكون مأموراً، و خرج منها بحرین یلتقیان منهما لؤلؤاً منظوماً و منشوراً. نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، ۱۱

شوال ۱۰۳۰ ق، در اول نسخه نشان مطالعه ابراهیم اکرمی هست که ۱۲ بیت شعر در بیان مطالعه کتاب انشاد کرده است. تملک اسماعیل چلبی زاده سال ۱۱۵۸ ق و عبدالکریم قطبی و محمد ابوبکر بن ابی‌الحسن الدمیری و محمد بن کمال‌الدین حسینی شامی حنفی و تملک حسن بن عبدالکریم بن محمد بن کمال‌الدین بن حمزه حسینی حنفی دمشق (نسخه ش ۶۶۴).

۱۵. الدرر النجفیه من الملتقطات الیوسفیه: عربی، از شیخ یوسف بحرانی (۱۱۸۲ هـ.ق). آغاز: الحمد لله الذی هدی أبصار بصائرنا

ستخط شیخ الاسلام خوبی که نسخه در النجفیه شیخ یوسف بحرانی (ش ۱۳ مدرسه نمازی) را در کاظمین در سال ۱۲۳۳ هـ.ق وقف کرده است.

بأنوار الولاية المحمدية.

نوع خط: نسخ خفی، بی کا، بی تا،
با حواشی از فتح الله بن ابراهیم شریف
حسین خوئی، نوشته شده در تبریز سال
۱۲۳۹ هـ. ق (نسخه ش ۱/۱۳).

۱۶. الروضة البهية في شرح اللمعة
الدمشقية: فقه، عربی، از شهید ثانی
زین الدین بن علی عاملی (۹۶۶ هـ. ق).

نوع خط: نسخ، حاجی میرزا محمد مهدی
گلپایگانی ۱۱۱۳ ق، با حواشی از جم به
لفظ «جم مد ظله العالی»، مقابله و تصحیح
شده و علامت بلاغ در آخر نسخه موجود
است (نسخه ش ۲۴۰).

نوع خط: نسخ، محمد مهدی گلپایگانی
۱۱۱۴، با حواشی از جم به لفظ «جم
مد ظله العالی»، (نسخه ش ۲۴۱)

۱۷. السامی فی الأسامی: فرهنگ عربی
به فارسی، از ابوالفضل احمد بن محمد
میدانی نیشابوری (۵۱۸ هـ. ق).
آغاز: الحمد لله الذي لا يتم أمر دون
حمده.

نوع خط: نسخ، کاتب رساله اول محمد
بن عبدالله بن محمد الفرشهری ۶۶۷ هـ. ق
در شهر فرشهر، عناوین فصول شنگرف با
خط درشت، اول نسخه تملک عبدالفتاح
الشیخ ابراهیمی قیصری و تملک محمود
شاهد و تملک ابراهیم بن محمد الحسینی

الشامی ۱۱۰۹ هـ. ق و تملک یعقوب بن
یوسف بن کلبعلی ۷۰۴ هـ. ق و در آخر
نشاز مطالعة زکریا بن حسین بن عمر
(نسخه ش ۱/۲۰۴).

۱۸. الشهاب المضي، بأنوار التنزيل
و السراج المنير بأسرار التأويل: تفسیر،
عربی، از شیخ ابی الزهد محمد بن محمد
اللقیمی الدمیاطی الشافعی (قرن ۱۲ ق).

حاشیه مفصلی است بر أنوار التنزيل
بیضاوی با عناوین «قوله، قوله» در دو جلد
بزرگ. مؤلف از سال ۱۰۸۷ تا ۱۱۱۷ هـ. ق
مشغول تدوین و تنظیم این کتاب بوده و
آن را در سال ۱۱۱۸ به اتمام رسانیده و
در آن خلاصه تمامی شروح و حواشی
تفسیر أنوار التنزيل را درج نموده است.
وی نسخه حاضر و نسخه بعدی را برای
خودش نویسانیده و آنها را تصحیح کرده
و حواشی جدیدی بر آنها افزوده است.

نسخه حاضر جلد اول تفسیر و از
سوره حمد تا اول سوره كهف را شامل
است. در پایان نسخه شرح حال مؤلف
و اساتیدش در چهار صفحه آمده که در
محرم ۱۱۱۹ هـ. ق تحریر شده است.

آغاز: الحمد لله الذي أطلع في سماء
النبوّة سراجاً لامعاً و قمراً منيراً، و أخرج
من كِمام الرسالة تمراً يانعاً.

نوع خط: نسخ، محمد بن عبدالجلیل ۲۱

رمضان ۱۱۱۸ هـ. ق، با حواشی از مؤلف به خط خودش، در اول نسخه قصیده‌ای از الشریف محمد ابوالحسن سدیدی المحلی الشافعی الأزهری به خط خودش در مدح مؤلف به عربی در ۱۸ بیت با قافیۀ الف، در آخر نسخه ایضاً قصیده‌ای از وی در ۲۲ بیت مختوم به الف در مدح مؤلف و حاشیه‌اش، در صفحه دوم «هذا الجزء الأول من نسخة المؤلف تغمده الله تعالى برحمته وأسكنه فسيح جنته»، در اولش مَهر مربعی «عبده عبدالغفار ۱۲۵۳ هـ. ق» (نسخه ش ۴۶۶).

نسخه حاضر جلد دوم و از سوره کهف تا آخر را شامل است.

نوع خط: نسخ، محمد بن عبدالجلیل، یوم عید الاضحی ۱۱۱۸ ق، با حواشی از مؤلف به خط خودش، در اول نسخه: «هذا الجزء الثاني من نسخة المؤلف تغمده الله تعالى برحمته وأسكنه فسيح جنته آمین»، در آخر نسخه ۲ صفحه در وصایای ابن عربی و ۴ بیت از شریف ابوالحسن سدیدی که در ۱۱۴۶ هـ. ق به خط خودش نوشته است. در اول نسخه دو قصیده از علامه علی البوتیجی الشافعی هر کدام در ۸ بیت، اولی مختوم به قافیۀ الف، دومی مختوم به قافیۀ یاء (نسخه ش ۴۶۷).

۱۹. الصحیفة السجادية: دعا، عربی، از

امام زین العابدین علیه السلام (۹۵-۳۸ ق).

نوع خط: نسخ جلی، قسمتی از صفحات جدول مذهب مرصع، تمامی عبارات مشکول و معرب، ترجمه فارسی ادعیه در لابلای سطور با شنگرف، عناوین ادعیه مذهب، در حواشی تصحیح شده است، به ضمیمه حدیث کساء به خط فتح‌الله بن محمدرضا بن فتح‌الله بن ابراهیم شریف حسینی اول رمضان ۱۳۱۱ هـ. ق، به ضمیمه دو صفحه به فارسی در آداب دعا و موانع استجاب آن، آغازش: «اما بیان شرایط ضروریۀ دعا که قبل از دعا و بعد از آن و در اثنای آن بجا باید آورد چهارده است: اول بر طهارت بودن، دوم رو به قبله نشستن، سوم با اخلاص خواندن...» (نسخه ش ۲۱۰).

۲۰. القاموس المحيط و القابوس

الوسیط: فرهنگ عربی به عربی، از مجدالدین محمد بن یعقوب بن محمد فیروزآبادی (۸۱۷ هـ. ق).

نسخه حاضر از باب عین تا آخر کتاب را شامل است.

نوع خط: نسخ جلی، تمامی کتاب معرب و با خط درشت، عناوین لغات شنگرف، علامت مقابله و تصحیح در بخش‌هایی از کتاب موجود است، در اول کتاب تملک عمر بن عبدالغنی و

حاج غنی زاده فی طرطوس ۸۰۴ هـ. ق، و تملک در سنه ۱۱۳۵ هـ. ق با مهر «یا ذاشفیع مصطفی مصطفی» و تملک محمد بن احمد الایبیری و عبدالرحمان بن رامی انوریه (نسخه ش ۱۵۸).

۲۱. القواعد والفوائد: فقه، عربی، از شهید اول محمد بن مکی عاملی (۷۸۶ هـ. ق). نسخه حاضر از آخر افتادگی دارد.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین شنگرف، در حواشی مقابله و تصحیح شده است (نسخه ش ۳۰۱).

۲۲. الکافی (اصول، فروع و روضه): حدیث، عربی، از ثقة الاسلام محمد بن یعقوب کلینی (۳۲۸ هـ. ق).

نسخه حاضر مشتمل بر تمام کتاب کافی (اصول، فروع، روضه) است.

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، ابوطالب بن محمد ۱۰۷۳ هـ. ق، با حواشی از ملا محمدباقر مجلسی به لفظ «مدظله العالی» مقابله و تصحیح شده است (نسخه ش ۶۸۳).

۲۳. الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل: تفسیر، عربی، از جارالله محمود بن عمر زمخشری (۵۳۸ هـ. ق).

نسخه حاضر از اول تفسیر سوره صاد تا آخر کتاب را شامل است. آغاز: الحمد لله الذی أنزل القرآن کلاماً

منظماً مؤلفاً.

نسخ جلی، فهرست کتاب در اول، بعضی عناوین شنگرف، در آخر یک رباعی از واعظ عبدالرحمان در وصف کتاب کشاف (نسخه ش ۸۰).

نسخه حاضر از اول کتاب تا آخر سوره یوسف بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را شامل است.

نوع خط: نسخ، معرب، آیات و عناوین شنگرف، اولش تملک با مهر

کروی «الله کفی لمرام مصطفی» و تملک سید احمد بن سید ابراهیم الالارندی ۱۰۳۶ هـ. ق با مهر بیضوی «احمد این

بنده از آنی که جهان بنده اوست» و مهر بیضوی «خاک بودی کاشکی در راه ایزد احمدی» (نسخه ش ۶۶۱).

۲۴. الکشف علی الکشاف: تفسیر، عربی، از عمر بن عبدالرحمان فارسی (سراج) (قرن هشتم).

نوع خط: نسخ، از روی بیاض مؤلف کتابت شده است، سرفصل ها شنگرف، تملک شریف محمد بن سید علی (نسخه ش ۷۲).

۲۵. کلیات (کلیات العلوم): فرهنگ، عربی، از ابوالبقاء بن شریف موسی حسینی الکفوی الحنفی (۱۰۹۵ هـ. ق).

آغاز: خیر منطوق به أمام کل مقال و أفضل مصدر به کل کتاب.

نوع خط: نسخ، عثمان بن محمد قارصی
 ۱۰۸۳ هـ. ق به جهت یاسینجی زاده،
 صفحه اول سرلوح با کتیبه مذهب مرصع
 با نقش گل و بوته و دایره کوچک
 مذهب بین کلمات، کلیه صفحات جدول
 شنگرف، عناوین فصول و لغات شنگرف،
 تملک سید عبدالوهاب شیخی زاده با مهر
 دایره ای «سالک راه صواب عبدالوهاب»
 (نسخه ش ۲۱۶).

۲۶. اللباب فی علوم الكتاب (تفسیر ابن
 عادل): تفسیر، عربی، از ابو حفص عمر بن
 علی بن عادل دمشقی، ابن عادل (بعد از
 ۸۸۰ هـ. ق).
 نسخه حاضر تفسیر سوره انعام را
 شامل است.

نوع خط: نسخ، سرفصل ها شنگرف،
 ذی قعدة ۹۷۰ هـ. ق، در اول کتاب
 تملک محمد المذکور با امام زاده و شیخ
 علی و عبدالحی الشهیر بکرامت الله زاده
 ۱۱۰۰ هـ. ق، و مهر بیضوی با سجع «من
 مملکات الحاج مصطفی صدقی غفر له»
 و مهر کروی «ما شاء الله لا قوة الا بالله»،
 در حواشی مقابله و تصحیح شده است،
 صفحات جدول دار مرصع (نسخه ش
 ۱۲۹).

۲۷. المثلثات یا مثلث قطرب: لغت،
 عربی، از ابوعلی عبدالله (محمد) بن

مستنیر بصری نحوی لغوی ملقب به
 قطرب (۲۰۶ هـ. ق).

آغاز: هذا كتاب المثلث، و هو اسم تراه
 فی الكتابة صورة واحدة و هو ينصرف علی
 ثلثة معان؛ فمنه: السَّلام، السَّلَام، السَّلَام.
 انجام: الأمة، الإمّة، الأمة. العمرة، العِمرَة،
 العُمرة. (نسخه ش ۲۰۴).

۲۸. المزامیر (زبور داود علیه السلام): عربی، ابن
 کتاب ترجمه عربی زبور داود علیه السلام است که
 در زمان مأمون خلیفه عباسی (۱۹۸ هـ. ق)
 به دستور وی از عبری به عربی برگردانده
 شده و حضرت امام رضا علیهم السلام آن را تأیید
 کرده است. سند کتاب که در اول آن آمده
 بدین قرار است:

بسم الله الرحمن الرحيم. قال: حدّثنی
 الحسن الكوفي قال: حدّثنی محمد بن
 عيسى قال: حدّثنی النوفلي الهاشمي
 محمد بن عبدالله قال: جمع المأمون مائتي
 رجل من علماء المسلمين و رئيسی
 اليهود والنصارى. فأخذ عليهم العهد
 والميثاق على أن تحوّلوا له التوریه
 والإنجيل والزبور من لغة العبرانية حرفاً
 بحرف، ويستعينوا فی ذلك بالرضا علی
 بن موسى عليه وآله السلام. و كان من
 أعلم الناس بالتوریه والإنجيل والزبور
 والفرقان. و كان فيهم المازني و كان عالماً
 بذلك. وهذه زبور داود علیهم السلام و صلّى الله

على محمد وآله، فسّروه و نقلوه إلى لغة العربية حرفاً بحرف لم يزدوا ولم ينقصوا ولم آلوا جهداً. فلما فرغوا منه، عرض على الرضا عليّ بن موسى عليه السلام فرضيّه. المزمور الأول من ذلك في المسكين واليتيم....

نوع خط: نسخ جلی، عبدالله بن سنجر، ۷۰۶ هـ. ق، عناوین مزمورات شنگرف، دو بار مقابله و تصحیح شده و در صفحه آخر آمده: «بلغ المقابلة و صح» و همانطور «و قوبل ثانياً فصح»، تملك محمد كتبروی حنفي سال ۱۰۳۷ هـ. ق، و تملك عمر بن محمد المارینی و تملك أبي حفص عمر العباسی در آخر نسخه (نسخه ش ۷۷).

۲۹. المعجم في ما استعجم: جغرافیا، عربی، از ابو عبید عبدالله بن عبدالعزیز بن محمد بکری (۴۸۷-۴۰۱ هـ. ق).

دایرة المعارفی است از اسامی اماکنی که عمدتاً عربی اند و عرفاً غلط تلفظ می شوند. وی کتابش را به ترتیب حروف الفبای نام اماکن و بلاد و قری و امصار تنظیم کرده و بعد از ذکر نام هر بلد، ابتدا محدوده و چهارچوب جغرافیایی آن را ذکر و سپس شعری از شعرای عرب را که نام بلد مورد بحث در آن آمده به عنوان استشهاد می آورد. جمیع ابواب کتاب ۷۴۸ باب است. عنوان این کتاب در زندگی نامه علمی دانشمندان

اسلامی معجم ما استعجم ذکر شده، لکن در نسخه حاضر آن چنان است که ذکر شد. این کتاب در سال ۱۸۷۶ م. توسط وستفلد در پاریس به طبع رسیده است (ر.ک: زندگی نامه علمی دانشمندان اسلامی، بخش اول، ص ۲۸۹، و معجم مطبوعات العربية سرکیس ص ۵۷۹).

آغاز: هذا کتاب ذکر ت فيه جملة ما ورد من الحديث و الأخبار و التواریخ و الأشعار من المنازل و الدیار و القری و الأمصار و الجبال و الآثار و المیاه و الدررات.

نوع خط: نسخ جلی، قرن ۹، تملك ابی بکر بن رستم شروانی و مختار احمد المدرّس بمدرسه ایاصوفیه، عناوین فصل ها شنگرف (نسخه ش ۹۱).

۳۰. المفاحص فی الحکمة الإلهیة المحتویة علی علم الحروف علی نهج غریب: علوم غریبه، عربی، از صائن الدین علی بن محمد بن محمد ترکه اصفهانی (۸۳۵ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذی أعدّ عدید عباده لفهم کمال مراده.

نوع خط: نسخ جلی، بی سی کا، در زمان حیات مؤلف (قبل از ۸۳۵ هـ. ق) کتابت شده، عناوین شنگرف، صفحات موریانه خورده، با مهر بیضوی «الراجی لعفو

- الله عبدالله ۱۱۴۱ هـ. ق) (نسخه ش ۱۲۱).
۳۱. **المفراج فی شرح مُراح الأرواح:** صرف، عربی، از ملاحسن پاشا بن علاءالدین الأسود.
- نوع خط: نسخ، بی کا، ۱۴ ذیحجه ۹۴۰ هـ. ق (نسخه ش ۵۰۰).
۳۲. **المُنصف من الکلام علی مغنی ابن هشام:** ادبیات، عربی، از ابو العباس تقی الدین احمد بن محمد بن محمد بن حسن بن علی بن یحیی بن محمد بن خلف الله بن خلیفه الشُّمْنی (۸۷۲-۸۰۱ هـ. ق).
- آغاز: الحمد لله الذي خصّ كتابه بعدم المعارضة و بالإعجاز.
- نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا (نسخه ش ۱۳۸).
۳۳. **الوافی:** حدیث، عربی، از ملا محسن فیض بن مرتضی کاشانی (۱۰۹۱ هـ. ق).
- نسخه حاضر از اول باب زکاة تا آخر کتاب العتق را شامل است.
- نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، فهرست کتاب در اول نسخه (نسخه ش ۳۸۸).
۳۴. **الوافیة فی شرح الکافیة:** نحو، عربی، از رکن الدین حسن بن محمد بن شرفشاه استرآبادی (۷۱۷ هـ. ق).
- آغاز: أحمد الله على عظمة جلاله حمد غریق بمطالعة جماله.
- نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، اول مهر بیضوی «هدایت ازلی... محمد باد» و تملک جعفر بن عبدالله با مهر مکعبی «لطف الهی گر بود... جعفر» (نسخه ش ۴۸۱).
۳۵. **الوجیزة فی الفقه یا زبده الدلیل:** فقه، عربی، از سید عبدالله بن محمدرضا شبر (۱۲۴۲ هـ. ق).
- نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین شنگرف (نسخه ش ۶۴۵).
۳۶. **الوسائل إلى النجاة:** اصول، عربی، از سید مجاهد محمد بن علی طباطبائی اصفهانی (۱۲۴۲ هـ. ق).
- عنوان کتاب به صورتهای زیر: «الوسائل إلى النجاة»، «الوسائل الحائرية»، «وسائل الأصول»، «الوسائل إلى معرفة أصول المسائل» نیز ذکر شده است.
- آغاز: الحمد لله رب العالمین... اعلم أن أقوى الأدلة على الوضع تنصيص الواضع.
- نوع خط: نسخ خفی، جای عناوین کتاب دوم خالی مانده است، با حواشی از فتح الله بن ابراهیم شریف حسین خوئی، نوشته شده در تبریز سال ۱۲۳۹ هـ. ق، مهر بیضوی «عبده الراجی محمد صادق» در اول کتاب (نسخه ش ۲/۱۳).
۳۷. **أنوار التنزیل و أسرار التأویل (تفسیر بیضاوی):** تفسیر، عربی، از قاضی

ناصرالدین عبدالله بن عمر بیضاوی (۶۸۵ یا ۶۹۲ هـ. ق).

نوع خط: نسخ، بی کاف، بی تا، آیات با شنگرف و معرب، فهرست سور در اول نسخه، تملک مصطفی، با حواشی از خواجه، شیخزاده و طیبی (نسخه ش ۱۸۸).

۳۸. **إيضاح سقط الزند:** ادبیات، عربی، از ابوزکریا یحیی بن علی معروف به خطیب تبریزی (۵۰۲ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله حمد الشاکرین، و صلواته علی سیدنا محمد النبی و آله الطاهرین. و بعد، فإنسی لما حضرت أبا العلاء أحمد بن عبدالله... قرأت علیه کثیراً من کتب اللغة.

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، اشعار شنگرف و معرب، حمیدالدین بن عمر شافعی هفتم محرم ۹۵۷ هـ. ق به دستور احمد شبلی بن حسن شبلی، مقابله و در حواشی تصحیح شده است. اولش تملک درویش حشمت مولوی و سیدابوالمواهب احمد المعروف بالعرضی (نسخه ش ۵۷۵).

۳۹. **تحفة الغریب فی الکلام علی مغنی اللیب:** ادبیات، عربی، از بدرالدین محمد بن عمر دمامینی (۸۲۸ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذی منح من لسان العرب الأیادی الحسنة.

انجام: والتحیات واصلة إلیه و إلیهم و السلام.

نوع خط: نسخ، درویش عبدالنبی مولوی امام جماعت تکیه علی پاشا بن علوان در شهر حلب از برای شیخ ابراهیم پسر شیخ صلاح الدین، ۱۰۴۳ هـ. ق، عناوین و سرفصلها شنگرف، فهرست کتاب در اول نسخه، مقابله و تصحیح شده است، تملک احمد بن حسین بن احمد شهاب سال ۱۱۷۶ هـ. ق (نسخه ش ۱۰).

۴۰. **تفسیر ابن عباس:** تفسیر، عربی، از عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب معروف به ابن عباس (۶۸ هـ. ق).

نوع خط: نسخ، حاج احمد بن شیخ یوسف در سوم ربیع الثانی ۱۱۶۵ هـ. ق، برای خزانه کتابخانه یکی از سلاطین، صفحه اول با سرلوح و کتیبه مذهب مرصع، تمامی صفحات جدول دار، عناوین فصول و آیات شنگرف (نسخه ش ۱۶۵).

۴۱. **تفسیر الجلالین:** تفسیر، عربی، مؤلف: جلال الدین عبدالرحمان سیوطی (۹۱۰ هـ. ق) و جلال الدین محمد محلی شافعی (۸۶۴ هـ. ق)

نسخه حاضر از اول تا آخر را شامل است.

نوع خط: نسخ، تمامی صفحات جدول دار، آیات شنگرف، عیسی در اول

ذی‌فعدة ۱۱۳۶ هـ. ق، در سال ۱۱۳۹ مقابله و تصحیح شده است (نسخه ش ۶۶۲).

۴۲. تمهید القواعد الأصولية و العربية لتفريع الأحكام الشرعية: فقه، عربی، از شهید ثانی زین‌الدین بن علی عاملی (شهادت ۹۶۶ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذي وفقنا لتمهيد قواعد الأحكام الشرعية.

نسخ جلی، علاء‌الدین حسین بن محمد حسینی، با مهر بیضوی وی «علاء‌الدین بن محمد» و تملک وی به تاریخ ۱۱۰۵ هـ. ق، عناوین و سرفصل‌ها شنگرف، در حواشی تصحیح شده با علامت بلاغ در ابتدای قاعده ۱۹۰، وقف علی‌اکبر چورسی به تولیت عبدالرسول حسینی تبریزی، مهر بیضوی «سلام علی‌ایبراهیم» در اول کتاب (نسخه ش ۲۳).

۴۳. تهذيب الأحكام: حدیث، عربی، از شیخ الطائفة محمد بن حسن طوسی (۴۶۰ هـ. ق).

نسخه حاضر از باب أنساب النبي ﷺ تا آخر نکاح را شامل است.

نوع خط: نه‌بخ، بی‌کا، ۱۱۱۷ ق، بعضی علائم و عناوین ابواب شنگرف، علامت بلاغ در آخر کتاب موجود است (نسخه ش ۱۹۹).

نسخه حاضر از کتاب صوم تا آخر

کتاب حج را شامل است.

نوع خط: نسخ، لطف‌الله، ۱۱۰۰ ق، خط سرخ بالای بعضی عبارات، معرب، به وسیله کاتب در نزد استادش محمدرضا بن صفی‌قلی تبریزی که نسخه‌اش را با جمیع نسخ موجوده در اصفهان سماعاً و قرائتاً و مقابلهً نزد محمداقبر مجلسی تصحیح کرده بود، و علامت مقابله و سماع در آخر کتاب موجود است، تملک محمد بن محمدامین ۱۱۱۴ هـ. ق (نسخه ش ۲۱۷).

نسخه حاضر جلد دوم و از کتاب زکاة تا قسمت‌هایی از کتاب جهاد را شامل است. نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، با حواشی از «م ق ر سلّمه الله» (نسخه ش ۷۴۳).

۴۴. جامع الأصول فی أحاديث الرسول: حدیث، عربی، از مجدالدین مبارک بن محمد بن محمد بن معروف به ابن اثیر جزّری (۶۰۵ هـ. ق).

نسخه حاضر از اول کتاب تا الکتب الثانی من حرف الجیم فی الجدل والمراء را شامل است.

آغاز: الحمد لله الذي أوضح لمعالم الإسلام سبيلاً، وجعل السنة على الأحكام دليلاً، وبعث لمناهج الهداية رسولاً. مهّد لمشارع الشرائع وصولاً.

انجام نسخه: أخرجه أبوداود أيضاً

عن أبي هريرة أن رجلاً كان يُسبُّ أبا بكر. و ساق نحوه ترجمه الأبواب التي أولها الجيم، ولم ترد في حرف الجيم... تمّ الجزء الأول من كتاب جامع الأصول، و يتلوه في الجزء الثاني شرح غريب الجيم.

نوع خط: نسخ، عناوين ابواب و فصول شنكرغف، رموز كتب با شنكرغف در حواشی و در زیر آن نام راوی حدیث، اول نسخه تملکی به تاریخ سنه ۷۳۳ هـ. ق، و تملک محمد بن رضی الدین هروی با مهر بیضوی «یضیء بالله نفسی عبده محمد مهدی ۱۱۱۸ هـ. ق» و مهر بیضوی «تلك الجنة التي نورث من عبادنا من كان تقياً» (نسخه ش ۲۲۸).

۴۵. جوامع الجامع: تفسیر، عربی، از ابوعلی فضل بن حسن طبرسی (۵۴۸ هـ. ق).

نسخه حاضر از ابتدا تا آخر سورة كهف را شامل است.

نوع خط: نسخ جلی، ملاقدیر بن مرحوم حاجی زاده، ۷ ربیع الثانی ۱۱۱۶ هـ. ق، علامت مقابله و بلاغ در تمامی کتاب موجود است، آیات معرب و خط شنكرغف بر فوق آنها، مهر مربعی «المتوكل على الله الغني عبده محمد حسين الحسيني» در اول کتاب (نسخه ش ۱۷۲).

۴۶. حاشية الفوائد الضيائية: نحو،

عربی، از عصام الدین ابراهیم بن محمد بن عرشاه اسفراینی (۹۴۳ هـ. ق).

آغاز: یا هادیاً لسالك مسالك محامدک، و یا سامعاً لجامع مسائل حامدک، اهدنا الصراط المستقیم هداية كافية لتسهيل...

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین شنكرغف (نسخه ش ۵۵۸).

۴۷. حاشية الكافي: حدیث، عربی، از میرداماد محمدباقر بن محمد حسینی استرآبادی (۱۰۴۰ هـ. ق).

آغاز: قوله: المحمود لنعمته المعبود لقدرتہ: لَمَا كان إنعامه باعثاً لأن يُحمد.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین شنكرغف، اولش «امانت آقا زین العابدین بن حاج محمد رضا امامی» و «قد وقفت هذه النسخة.. كما وقف والدي الماجد كتباً عديدة هكذا. و كان ذلك في ۱۴ رمضان ۱۱۲۴ و أنا ابن حاجی عسکر خادم العلماء محمد رضا» با مهر مربعی «أفوض أمری إلى الله محمد رضا ۱۱۱۶» و در زیرش نوشته شده: «هذا من الكتب الموروثة التولية حينه قد وقفت ثانياً... سيد ابراهيم شريف حسيني رمضان ۱۲۳۰» (نسخه ش ۴۹۲).

۴۸. حاشية الكشاف: تفسیر، عربی، از سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (۷۹۲ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذي أنزل على عبده

الكتاب و لم يجعل له عوجاً.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، سرفصل‌ها
 شنگرف، تملک اسماعیل بن جلیل بن
 احمد بن رمضان بن محمد بن علی سال
 ۱۱۲۴هـ. ق و تملک محمد بن شیخ
 داوود بازلی (نسخه ش ۷۱).

۴۹. حاشیة الکشاف (فتوح الغیب فی

الکشف عن قناع الریب): تفسیر، عربی، از
 شرف‌الدین حسین بن محمد بن عبدالله
 طیبی (۷۴۳هـ. ق).

نسخه حاضر از سورة اعراف یا اول
 سورة احزاب را شامل است.
 آغاز: الحمد لله الذی علم القرآن و خلق
 الإنسان، علمه البیان.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، سرفصل‌ها
 شنگرف (نسخه ش ۶۹).

نسخه حاضر از اول کتاب تا نصف
 سورة نساء را شامل است.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، تملک
 عبدالغنی بن محمد سال ۱۰۰۷هـ. ق و
 محمد الحافظ البرسی (نسخه ش ۷۰).

۵۰. حاشیة أنوار التنزیل: تفسیر، عربی،
 از مصلح‌الدین مصطفی بن ابراهیم الرومی
 الحنفی، ابن تمجید (قرن ۹هـ. ق).

نسخه حاضر از اول سورة كهف تا آیه
 ۳۵ سورة نور را شامل است.

نوع خط: نسخ جلی، سرفصل‌ها

شنگرف، تملک الشیخ الحاج عمر بن
 الشیخ عیسی المذکر بجامع حضرت شیخ
 وفا (قدس سرّه المصفاً)، با مهر بیضوی
 «ألیس الله بکاف عبده عمر بن عیسی»،
 تملک مصطفی زین‌الدین بن موسی...
 السلطان بایزید التعطیر سنه ۱۱۳۱ با مهر
 مکعبی «مصطفی»، قسمت‌هایی از سورة
 كهف و تمامی سورة مریم از وسط افتاده
 است (نسخه ش ۱۳۰).

نسخه حاضر از ابتدا تا آیه ۱۸۴ سورة
 بقره را شامل است.

آغاز: الحمد لله المکمل لكل خیر، و
 المیسر لكل سُؤل.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین
 شنگرف، در اولش تملک ابراهیم مدرس
 با مهر مکعبی «آستان کعبه شاه کریم باد یا
 رب مقام ابراهیم» (نسخه ش ۱۷۶).

۵۱. حاشیة أنوار التنزیل: تفسیر،
 عربی، از عصام‌الدین ابراهیم بن محمد
 بن عربشاه سمرقندی (۹۵۱هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذی عم یارفاد إرشاد
 الفرقان کل إنسان ...

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین
 و بعضی علائم شنگرف، سرلوح مذهب
 با جدول مذهب، تملک علی بن احمد
 مشهور به خواجهزاده (نسخه ش ۱۷۸).

۵۲. حاشیة شرح مختصر الأصول

عضدی: اصول، عربی، از سعدالدین مسعود بن عمر تفتازانی (۷۹۳هـ.ق.).

آغاز: الحمد لله الذي وقفنا للوصول إلى منتهى أصول الشريعة الغراء.

نوع خط: نسخ، بی کا، بی تا، عناوین شنگرف، تملک علی بن احمد مشهور به خواجهزاده (نسخه ش ۱۵۹).

۵۳. حاشیة لوامع الأسرار فی شرح مطالع الأنوار: منطوق، عربی، از میر سیدشریف علی بن محمد جرجانی (۸۱۶هـ.ق.).

آغاز: قال وحید زمانه - تغمده الله بغفرانه - : الحمد لله فیاض ذوارف العوارف، الفیاض الوهاب.

نوع خط: نسخ، شیخ محمد سعید نوری نطنزی ۲۶ شوال ۱۰۹۶هـ.ق به دستور علی رضا قمی، در حواشی مقابله و تصحیح شده است، با حواشی از ملا جلال، داود، ملا شمسایلی، معینی، ملا میرزاجان و خود مؤلف، اول نسخه مهر بیضوی کاتب با سجع «عبده محمدسعید ۱۱۲۳» (نسخه ش ۴۶۳).

۵۴. حیاة الحیوان الکبری: متفرقه، عربی، از: کمال الدین محمد بن موسی دمیری شافعی مصری (۸۰۸هـ.ق.).

آغاز: الحمد لله الذي شرف نوع الإنسان بالأصغرين القلب واللسان.

نوع خط: نسخ، محمد ابوالفتح بن داود بن محمد مقدسی منشأ و بلداً الأشعری عقیده القادری نسباً، از ۱۵ صفر ۹۰۳ تا ۱۹ ربیع الثانی همان سال در زاویه کبیره معروف به شهابیه در شهر مرقیله از قرمان، در صفحه اول کتاب عنوان کتاب و ترجمه مؤلف، «قبول علی نسخه المصنف رحمه الله تعالی» و تملک عبدالرحمان بن حسن القاضي با مهر بیضوی «الراجی عون المستعان الفقیر عبدالرحمان» و مهر کروی «الله کفی بمرام مصطفی ۱۲۰۸» (نسخه ش ۱۳۶).

۵۵. خلاصة الأقوال فی معرفة الرجال: رجال، عربی، از علامه حلی حسن بن یوسف بن مطهر (۷۲۶هـ.ق.).

آغاز: الحمد لله مرشد عباده إلى سبيل السداد، و هاديهم إلى طريق الأنفع فی المعاش و المعاد.

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، کیقباد بن حاج علی بحرآبادی ۱۵ جمادی الأولى ۹۶۰هـ.ق، قسمت آخر نونویس شده است (نسخه ش ۶۴۶).

۵۶. روضة الأخیار المنتخب من ربیع الأبرار: متفرقه، عربی، از محیی الدین محمد بن الخطیب قاسم بن یعقوب رومی (۹۸۳هـ.ق.).

منتخبی است از کتاب ربیع الأبرار و

نصوص الأخبار زمخشری (۵۳۸ هـ. ق) در پنجاه باب، که هر ۱۷ شعبان ۹۸۳ هـ. ق تألیف شده است.

آغاز: نحمدک اللهم علی ما علمتنا من البیان، و ألهمتنا من التبیان.

نوع خط: نسخ، محمد حجازی الأشفینی الشافعی در ۱۷ رمضان ۱۰۰۵ هـ. ق، عناوین شنگرف، تمامی صفحات جدول شنگرف، فهرست کتاب در اول نسخه و همچنین تملک حسن بن علی الشهیر به رضا با مهر مکعبی «حسن رضا» و تملک ابوبکر افندی القاضی بمدينة باباطاغی و تملک شیخ ابراهیم باباطاغی با مهر مکعبی ناخوانا و تملک صالح مصطفی (نسخه ش ۴۹۱).

۵۷. زهر الکمام فی قصة یوسف: قصه، عربی، از ابوعلی عمر بن ابواسحاق ابراهیم انصاری اوسی خزرچی.

مؤلف در این کتاب داستان حضرت یوسف را از قرآن طی هفده مجلس شرح و تفسیر کرده که در لابه لای آن، حکایات و اشعار عربی زیادی آورده است.

آغاز: قال الشیخ الإمام الأوحده المذکر أبوعلی عمر بن الشیخ الأجل أبواسحاق ابراهیم الأنصاری الأوسی - رحمه الله تعالی -: الحمد لله كثيراً و صلی الله علی سیدنا محمد الذی للناس كافة بشیراً و نذیراً.

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، احمد بن عمر بن محمد بن یحیی الذهبی در ۱۱ شعبان ۷۴۵ هـ. ق (نسخه ش ۷۰۳).

۵۸. سفینه الراغب و دفینه المطالب: متفرقه، عربی، از محمد راغب پاشا وزیر الرومی معروف به راغب افندی (۱۱۷۶ هـ. ق).

کشکولی مانند کشکول شیخ بهایی که مؤلف در آن مطالب متنوعی را جمع آوری کرده است. شامل چندین رساله و مسائل و بحث‌های گوناگون؛ مانند بحث اسم و مقولات عشر و حضرات خمس و غیره. این کتاب از کشکول‌های نفیسی است که مورد رغبت علما با اختلاف مشارب و تباین اذواقشان قرار گرفته است.

آغاز: الحمد لله الذی بوجوب وجوده انقطع تسلسل سلسله الحاجات.

نوع خط: نستعلیق، احمد نزهت الحلبی أصلاً و البغدادی نشواً الذی کان مهردار مؤلف هذا الأثر، ۱۹ ذی قعدة ۱۱۷۹، در قسطنطنیه، فهرست کتاب در اول نسخه با جدول مذهب و شماره صفحات شنگرف، در اول نسخه نوشته شده:

سفینه راغب پاشا وزیر است. کتاب خیلی خوبی است و از موقوفات جدّم آقا ابراهیم است رحمه الله. دزدیده بودند که علامت وقف را محو کرده بفروشتند. خداوند پدر

(نسخه ش ۵۶۶).

۶۰. شرح الکافیة: نحو، عربی، از نجم‌الائمه محمد بن حسن استرآبادی مشهور به رضی‌الدین (۶۸۶ هـ. ق).
آغاز: الحمد لله الذی جَلَّتْ آلاؤه عن أن تحاط بِعَدُّ.

نوع خط: نسخ جلی، بی‌ک، ۸۲۳ هـ. ق، عناوین و بعضی علائم شنگرف، فهرست کتاب در برگ اول، در صفحه اول کتیبه و شمسۀ مذهب مرصع با عنوان کتاب و نام مؤلف به خط نسخ کور نشده (نسخه ش ۹۰).

۶۱. شرح شافیه (شرح نظام): صرف،

آقا شیخ علی پیشنماز را رحمت نماید که به دست آورده، نزد داعی فرستاده بود. اوراق بی‌شیرازه شده بود. به صحاف دادم. اصلاح کرده، ولی از جهتی افساد نموده است؛ زیرا که در چند جا اوراق را از محل اصلی خود تغییر داده؛ چنانچه داعی نوشته‌ام خواستم بدهم دوباره شیرازه بُری نماید، ترسیدم بدتر شود؛ لهذا دست نزد. فتح‌الله بن محمد رضا بن شیخ الاسلام رحمته صفحه اول کتیبه با سرلوح مذهب، مرصع، تمامی صفحات حواشی مذهب، عناوین شنگرف (نسخه ش ۲۴۵).

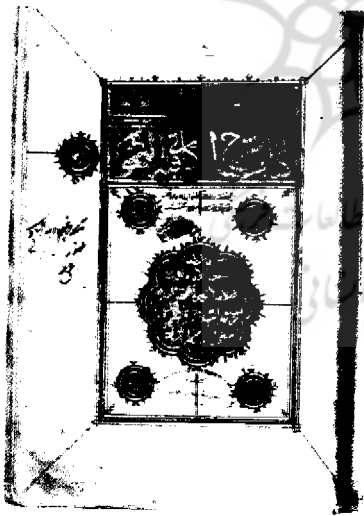
۵۹. شرح الشافیة: صرف، عربی، از؟

شرحی است مزجی و مبسوط بر شافیہ ابن حاجب (۶۴۶ ق).

آغاز: قال الشیخ.. ابن حاجب: التصریف علم بأصول یُعرف بها أصول أبنیة الکلم التي لیست بإعراب. قال: لا یمكن حدُّ نوع من العلم إلا باعتبار؛ فلذلک قیل علم بأصول، و إنما قال أحوال ولم یقل...

انجام: أما بلی، فلقوة إملتها؛ لكونها یستعمل غالباً. و أما حتی، فلیحملها علی إلی؛ لأنها بمعناها الأصلی فی الغایة. تم.

نوع خط: نسخ، بی‌ک، بی‌تا، عناوین شنگرف، خط شنگرف بالایی عبارات متن، اولش تملک محمد بن ابراهیم الطربزونی المدرّس به مدرسه سهیل

صفحة آغاز نسخه بسیار نفیس شرح الکافیة فی النحو تحریر در سال ۸۲۳ هـ. ق با شمسۀ و کتیبه بسیار نفیس با علامت وقف «موقوفات رضایه ۱۲۳۰ هـ. ق» به خط و مهر شیخ الاسلام خوبی.

عربی، از نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری معروف به نظام اعرج (۷۲۸ هـ. ق).

آغاز: أحمَدك اللهم على أن وفَّقْتَنِي لصرف رِيَعان الشباب في اقتناء العلوم والآداب .

نوع خط: نسخ جلی، محمد بن قطب الطیب، ۲۲ صفر ۸۲۸ هـ. ق، عناوین شنگرف و بعضی زرنیخ، تملک حسن المدرس به مدینه بروسه با مهر کروی وی «عبده حسن حافظ» (نسخه ش ۱۴۷).

۶۲. شرح فصوص الحکم: اخلاق، عربی، از شیخ داود بن محمود قیصری (۷۵۱ هـ. ق).

آغاز: الحمد لله الذي عين الأعيان بفيضه الأقدس الأقدم.

نسخ بد خط، تحریر بد، عبارات متن شنگرف، فهرست کتاب به صورت مجداول در اول نسخه، تملک در ۱۹ ذی حجه ۱۱۵۶ هـ. ق، تملک شیخ مصطفی بن شیخ علی کفوی با مهر بیضوی «مصطفی» (نسخه ش ۲۱۲).

۶۳. شرح مقامات الحریری: ادب، عربی، از ابوالعباس احمد بن عبدالمؤمن بن موسی بن القیسی الشریشی الأندلسی (۶۱۹ هـ. ق).

شرح مهمی است بر مقامات ابومحمد

قاسم بن علی حریری (۵۱۶ هـ. ق). نسخه حاضر سفر ثانی و از مقامه ۱۳ تا اول مقامه ۲۶ را شامل است.

آغاز نسخه: شرح المقامة الثالثة عشرة الزورائية: ندوت: خرجت. يقال: نَدَتِ الإبلُ تندو، إذا خرجت من المشرب ترعى فيما قرب منه، و هو الذي قصد.

انجام نسخه:

عندی فدیْتُک راءاتٌ ثمانية
ألقي بها الحرَّ إن وافى وإن بردا
رِقٌّ و رَوْحٌ و رِيحانٌ و ريقٌ رَشَاءٌ

و رَفرفٌ و رياضٌ ناعمٌ و رَدَا.
و لم يذكر أبيك تميم. تم شرح المقامة الخامسة والعشرين، و بتمامها تم الجزء الثاني من شرح المقامات.

نوع خط: نسخ کهن، بسی کا، بی تا، عناوین مقامات و بعضی عناوین شنگرف، در اول نسخه تملک حاج یعقوب نجاشی در سال ۷۸۹ هـ. ق و تملک عبدالرحیم حبشی زاده و فیض الله المفتی ۱۱۱۵ هـ. ق و نجم‌الدین بن احمد کُتبی و مطالعه محمد بن عبدالمؤمن ۹۱۲ هـ. ق و تملک شیخ ابراهیم عجمی و تملک محمد بن محمد القوصوی ۹۴۴ هـ. ق و مهر کروی بزرگ «الحمد لله الذي هدانا لوقف هذا الكتاب...» و آخرش تملک حسن بن صالح الحلبي الأزهری الأشعري (نسخه ش ۲۴۶).

۶۴. شرح نهج البلاغه: حدیث، عربی، از عبدالرحمان بن محمد بن ابراهیم العتایقی الحلّی (قرن ۸ قمری).
 شرحی است مفصل در چندین جلد. مؤلف با استفاده از شرح ابن ابی الحدید معتزلی، شرح ابن میثم بحرانی، شرح قطب الدین الکیدری و شرح قاضی عبدالجبار با اضافاتی و تحقیقاتی از خودش اقدام به شرح حاضر کرده است. ابتدا الفاظ و معانی کلمات حضرت را گزارش کرده؛ سپس مورد و شأن نزول خطبه یا کتاب را بیان کرده و در آخر مطالب مربوط به آن را آورده است. نسخه حاضر جلد سوم کتاب بوده و از خطبه ۱۳۴ «و من کلام له ﷺ و قد شاوره فی الخروج إلى غزو الروم» تا آخر کتاب ۲۷ «و من وصیته إلى محمد بن أبی بکر حین قلده مصر» را شامل است. مؤلف تألیف این جزء را در سال ۷۸۰ هـ. ق به پایان رسانده است. در آخر کتاب دستخط مؤلف بدین عبارت «بلغ قراءة و أنها... و فقه الله لمراضیه؛ و ذلك فی مجالس متعددة آخرها يوم عشرين رمضان المبارك سنة ست و ثمانین و سبعمئة. و كتب جامع الكتاب... عبدالرحمان بن محمد بن ابراهیم العتایقی».
 آغاز نسخه: و من کلام له ﷺ و قد

شاوره عمر فی الخروج إلى غزوة الروم: و قد توکل الله لأهل هذا الدین باعمار الحوزة و ستر العورة... أقول: توکل: صار وکیلاً؛ ویروی: و قد تکفل: أى: صار کفیلاً. و الحوزة: الناحية، و حوزة الملک: بیضته. و هذا الکلام قاله ﷺ له حین خرج قیصر الروم من جماهیر أهلها إلى حرب المسلمین ۶.

نوع خط: نسخ، عناوین شنگرف، علی بن محمد بن محمد بن علی جمادی الاولی ۷۸۶ هـ. ق، پیش مؤلف قرائه مقابله و تصحیح شده است، در اول نسخه زندگی نامه شارح به قلم حضرت آیت الله سید شهاب الدین نجفی مرعشی آمده که در ذی حجه ۱۳۷۰ هـ. ق در قم هنگام ملاحظه نسخه در دو صفحه مرقوم فرمودند، و تملک کمال الدین عبدالله جرجانی، و دستخط محمد بن رمضان الدجیلی و محمد بن احمد بن مصنفک الحائری، و حسام الدین بن عزیز الدین بن عذاقه الغروی با مهر کروی «عبد حسام الدین بن عذاقه» و مهر مربعی «لا إله إلا الله الملك الحق المبين، بن محمد» و مهر کروی بزرگ «الله حسبی و أنا أفر عبداً... عضد الشریعة المضى مسعود حسینی حسنی سنة...» و در زیر آن نوشته شده: «انتقل بالإرث عنه رحمة

الله تعالی علیه. حرّره ابن عضدالدین مسعود محمدعلی» با مهر مکعبی «محمد و علی خیر البشر ۱۰۲۱» و تملک الشیخ محمد بن ابراهیم الشهیر بالصوافی سنه ۸۸۸هـ. ق و دستخط عبدالحسین بن سلطان حسین الموسوی و تملک عبدالله بن عبدالغفار الطبسی با مهر بیضوی «قال إني عبدالله» (نسخه ش ۳۸۱).

۶۵. شرح نهج البلاغه: حدیث، عربی، از عزالدین عبدالحمید بن هبة الله بن ابی الحدید معتزلی (۶۵۵هـ. ق). نسخه حاضر از اول تا جلد ششم را شامل است.

نوع خط: نسخ جلی، تاریخ کتابت در آخر جزء خامس ۱۰۸۷هـ. ق، در اول نسخه نوشته شده: «حیف و صد حیف که این کتاب با حسن خطی که دارد غلط زیاد دارد»، در اول نسخه «امانت نزد محمد المدعو بصدر» و تملک رضی الدین بن محمد بن حیدر حسینی، ۲۱ سطر، ۱۸x۵/۲۴ سانتی متر (نسخه ش ۱۲۰).

۶۶. شرف الإنسان: اخلاق، ترکی، از محمود بن عثمان بن الیاس حلبی معروف به لامعی حلبی (۹۳۸ یا ۹۴۰هـ. ق).

در یک مقدمه و چندین مجلس آداب و اخلاق را از زبان حیوانات به صورت داستان بیان می کند و در اثنا به مناسبت،

اشعار و قطعاتی به عربی و فارسی و ترکی از خودش و دیگران می آورد. مؤلف کتابش را به سلطان سلیم ثانی عثمانی (۹۷۴-۹۲۶هـ. ق) تقدیم کرده و از تألیف آن در سن ۵۵ سالگی در سال ۹۳۳ فارغ شده است.

آغاز: بسم الله الرحمن الرحيم / فاتحه گنج کلام قدیم. هذا کتابنا ینطق علیکم بالحق إنا کنا نستنسخ ما کتتم تعملون. أجناس سپاس خورشید اقتباس و گردون اساس و انجم قیاس که مقیاس عقل حواس جن و ناسدن خارجه دور. نوع خط: نسخ، محمد، جمادی الآخرة ۱۰۰۲هـ. ق (نسخه ش ۳۱۲).

۶۷. صحاح اللغة: لغت عربی به عربی، از ابونصر اسماعیل بن حماد جوهری (۳۹۳هـ. ق).

نسخه حاضر از اول کتاب تا آخر باب ضاد را شامل است.

آغاز: قال الشیخ أبو نصر... الحمد لله شکرأ علی نواله، و الصلوة علی محمد و آله. أما بعد، فإنسی قد أودعت فی هذا الكتاب ما صحّ عندی.

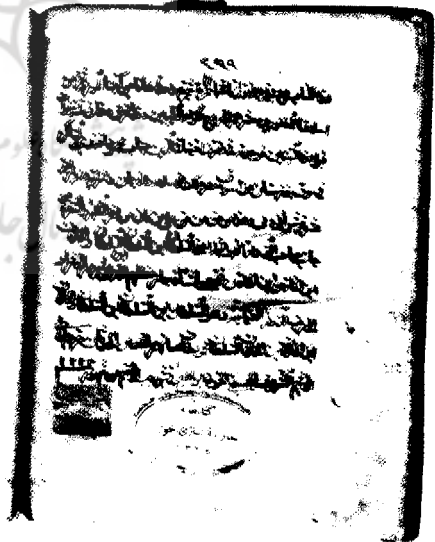
نوع خط: نسخ، عناوین لغات و فصول شنگرف، هارون بن احمد الشیرینی، ۸۹۸هـ. ق، اولش مهر کروی «علی الله فی کل الأمور توکلی / و بالمصطفی الهادی

الشفيع توُسلى ۱۱۷۴» (نسخه ش ۶۸۷).
نسخه حاضر از باب طاء تا آخر كتاب
را شامل است.

نوع خط: نسخ، عنوان لغات و فصول
شنگرف، هارون بن احمد الشيرينى،
۱۸۹۸ هـ. ق (نسخه ش ۶۸۸).

۶۸. طراز الحُلة و شفاء الغُلة: بديع،
عربى، از شهاب الدين احمد بن يوسف
اندلسى بصير نحوى (۷۷۹ هـ. ق).

شرحى است بر قصيده ميميه شمس الدين
محمد بن جابر اندلسى (۷۸۰ هـ. ق)، اين
قصيده در ۱۷۷ بيت است و ناظم آن را در
مدح حضرت پيامبر ﷺ سروده و مسائل
علم بديع را در آن درج کرده است. ناظم

دستخط شيخ الاسلام خويى در برگ آخر
نسخه قبلى (تفسير عرائس البيان).

نام قصيده را «حُلة السرى فى مدح خير
الورى» گذاشته، لکن در نسخه حاضر
«حُلة الوفا فى مدح خير الورى» نوشته
شده است (كشف الظنون، ج ۱، ص ۶۸۸
و هديّة العارفين، ج ۲، ص ۸۲).

آغاز قصيده:

يقول صحبى و سُفن العيش خايضه
بحرَ الشراب و عينُ القِيظ لم تَمَّ
يَمَّم بنا البحر إن الركبَ فى ظميا
فقلتُ: سيروا فهذا البحر من أمم
آغاز شرح: قال شيخنا الإمام العلامة
شهاب الدين أبو جعفر أحمد بن يوسف...
الأندلسى الغرناطى - فسح الله فى مدته -
الحمد لله البديع الأفعال الرفيع عن الأمثال
جاعل الفصاحة أحسن الحال.

نوع خط: نسخ، محمد بن محمد بن
سالم الحسبانى الشافعى (۸۸۳ هـ. ق)،
متن اشعار با شنگرف، با حواشى از ملا
فتح الله، و در اول نسخه تملك هاى ابى بكر
رستم بن احمد الشروانى، مير محمد اسعد،
محمد فخر الدين بن عبدالله طرابلسى سال
۱۰۱۳ هـ. ق، هبة الله بن محمد افندى،
حاج محمد بن الأمير الحاج، محمد
الخطيب بالجامع المنصورى بطرابلس
(نسخه ش ۲۴).

ادامه در شماره بعدى

پی نوشت

۱. برگ اول نسخه خطی احقاق الحق قاضی نورالله شوشتری، نسخه ش ۵۴، مدرسه نمازی خوی.

۲. ناخوانا

۳. ناخوانا

۴. از صفحه اول نسخه خطی، ش ۵۴۴، مدرسه نمازی خوی.

۵. مؤلف کتاب دیگری دارد به نام سرّ العلوم من المنتور و المنظوم که جزء دوم آن را بسا عنوان الدر المنظوم در بخش دوم کتاب حاضر آورده است.

۶. این نسخه دومین نسخه شناخته شده از این کتاب است. افندی در ریاض العلماء (ج ۳، ص ۱۰۶) و شیخ آغا بزرگ در الذریعه (ج ۱۴، ص ۱۳۲) از این نسخه یاد کرده اند. نسخه دیگری از همین جلد نزد ضیاءالدین بن یوسف شیرازی بوده که در کتاب نهج البلاغه چیست از آن یاد شده است. این نسخه بعداً به کتابخانه آیت الله مرعشی در قم منتقل شده است. عکسی از نسخه حاضر در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی (ره) موجود است.